

MÜTTEFİK İŞGALİ ALTINDAKİ İSTANBUL'DAN BİR KESİT: 1918-1920 YILLARINDA İNGİLİZ-FRANSIZ REKABETİ VE İDARİ SORUNLAR

Yrd.Doç.Dr. Nur Bilge CRISS*

İstanbul'da Müttefik işgalinin fiili olarak 13 Kasım 1918'de başlamasıyla Müttefik askeri başkomutanlığı konusu Fransa ile İngiltere arasındaki rekabetin en somut örneklerinden birini oluşturur. Bu konu, Yakın Doğu'da iki ülke arasındaki rekabetin İstanbul'a daha ufak bir çapta yansımadır. Osmanlı Devletiyle yapılacak olan barış anlaşması İstanbul'daki Müttefik idarecilerin beklediği veya arzu ettiği kadar çabuk gerçekleşmiyecekti. Bu nedenle, beşbuçuk yıllık işgal süresinde Müttefikler arasında sadece kopmalar değil, giderek artan şüpheler ve karşılıklı suçlamalar da oluşacaktı.

Müttefikler ancak 1920 yılından itibaren kurdukları karmaşık bir bürokrasiyle İstanbul'u idareye çalışacaklar, fakat Karakol, Müsellâh Müdafaa-i Milliye, Felâh, İmalât-ı Harbiye, ve Muavenet-i Bahriye gibi ulusçu yeraltı örgütleri Müttefik idaresinin yapısal zayıflıklarından yararlanarak Anadolu'ya silah ve insan kaçırma, bilgi toplama, yanlış bilgi verme, ve suikast girişimleri gibi etkinliklerini sürdürecektlerdi. Örneğin, Anadolu'ya açılan bir kapı olan Üsküdar bölgesi İtalyanların sorumluluğu altındaydı. İtalyan kontrolü İstanbul'un diğer bölgelerine kıyasla daha gevşek ve giderek daha hoşgörülü olduğu için, Üsküdar'dan Ankara'ya silah ve insan kaçırmak çok daha kolay oluyordu. İstanbul şehri ve batı bölgeleri ise Fransızların sorumluluğu altındaydı. 1920 yılından başlayarak Fransızların işgallere karşı direnen Türk halkına ve Kuvay-ı Milli hareketine karşı olan tutumlarında olumlu gelişmeler gözlemlendiğinde artık onların da baskıları hafifliyecekti. Fransız-Türk ilişkilerinde diğer bir olumlu unsur da birçok Türk aydınının ikinci dili Fransızca olduğundan, aralarında bir diyalog kurulabilmesiydi. İngilizler kozmopolit Pera, Galata ve Şişli bölgelerini kontrolleri altında bulunduruyorlardı. Açıkcası, onlar İstanbul'da bir diyalog kurmak için

* Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

değil, savaş suçlusu ilân ettikleri bu ülkenin insanlarını cezalandırmak için bulunuyorlar ve bunu saklamak gereğini de hissetmiyorlardı.

Müttefik işgalini yaşamış olan İstanbullular genelde İtalyanları "centilmen," Fransızları (Türk kadınlarına sarkıntılık eden Senegalli askerlerin dışında) "zararsız," Amerikalıları "tarafsız," ama İngilizleri "düşman" sözcükleriyle tanımlıyorlar.¹

1918 yılının Kasım ayında İstanbul'daki İngiliz temsilcisi Amiral Sir Somerset Arthur Gough Calthorpe, İtalyan Kont Carlo Sforza, ve Fransız Amiral Amet idi. Amerika Birleşik Devletleri Konsülü ve Komiseri ise G. Bie Ravndal'dı. 1919 yılında Paris Barış Konferansının Yüksek Konseyi İstanbul'da askeri kumandanların, yanısıra bir de Yüksek Komiserlikler kurulmasına karar verdi. Aynı süreçte, İngilizler ve Fransızlar kendi ülkelerinin prestijini bir diğerinden daha yüksek düzeyde tutma yarışı içine girmişlerdi.² Fransızlar için Müttefik Doğu Ordularının Başkumandanı, General Franchet d'Esperey'in (1856-1942) İstanbul başkumandanlığına atanması, anlaşmalar çerçevesinde son derece doğal idi. Oysa, İngilizlerin Fransız liderliğini kabul etmeye niyetleri yoktu.

11 Ekim 1918'de Avrupa'da ateşkes anlaşması imzalandığında, General d'Esperey Sofya'da hükümetinden Budapeşte'ye gidip, Macaristan'ın teslimini yönetmek üzere emir bekliyordu. Ama Paris'ten kendisine bambaşka bir görev verildi: General'e İstanbul'a gitmesi ve oradaki işleri yönlendirmesi emredilmişti. D'Esperey'in İngilizlere zaten pek güveni yoktu. Daha 1917 yılında İngiliz kumandanlarıyla Yakın Doğu'nun paylaşılması konusunda yapılan görüşmelerde İngilizlerin Fransızları bir oldu bittiye getirerek Anadolu'yu kendi yönetimlerine almak istedikleri inancına varmıştı bile.³

Fransız generali 1918'in Kasım ayında İstanbul'a kısa bir seyahat yaparak Balkanlar'a geri döndü. İstanbul'a ikinci ve daha uzun süre için gelişi ise 8 Ocak 1919 tarihine rastgeliyordu. Bu gelişinde Müttefik meslekdaşları ve İstanbul'daki azınlıklarca görkemli bir merasimle karşılanmıştı. Türk kamuoyu ise generali Cadde-i Kebir'den at sırtında "bir fatih edasıyla" geçtiği için hiçbirzaman affedemeyecekti. Franchet

1 Söyleşiler: Bayan Sârâ Okçu, Beylerbeyi, İstanbul, 14 Ekim 1987; Bayan Ferzane Erçetin, Moda, İstanbul, 17 Ekim 1987; Bay Kemalettin Tuğcu, Şişli, İstanbul, 12 Mayıs 1986; Bay Kemal Türkömer, Bebek, İstanbul, 10 Mayıs, 1986.

2 Paul Azan, *Franchet d'Esperey* (Paris: n.p., 1949), s. 220.

3 Ibid., s.242.

d'Esperey'in de Türklere bakış açısı aynı derecede hoşnutsuzlukla doluydu. Anlarında, "Birşeyler yapabilecek enerjiye sahip olanlar sadece İttihatçılar; geriye kalanlar ise, ortadan kaldıracılmayı düşlediğim bir hadım sürüsünden farksız," diyordu.⁴

Fransız hükümeti General d'Esperey'e İstanbul'un kontrolünden daha başka sorumluluklar da yüklemişti. Fransız orduları bir yandan hızla terhis edilirken öte yandan Fransa, Adriyatik kıyılarını koruyacak, Macaristan'da Macarlar ve Sırlar arasında barışı sağlayacak, Macaristan ile Romanya'nın ilişkilerini yumuşatacak, Bolşeviklerle savaşacak, üstelik Yakın Doğu'daki Fransız çıkarlarını koruyacaktı. Ve Franchet d'Esperey bütün bu misyonlardan sorumlu olacaktı.

Fransa, Rusya'da gerçekleştirebileceğinin çok üstünde bir yükümlülüğe girmişti, çünkü Odesa'da sadece 1200, Kırım'da da 400 askeri bulunuyordu. 15 Mart 1919'da Fransız hükümeti Rusya'daki Fransız birliklerinin kumandasını resmen Franchet d'Esperey'e verdi. General, Sivastapol ve Odesa'ya yaptığı kısa bir geziden sonra Bolşeviklere karşı başarılı olabilmek için 500.000 Fransız askeri ve 1 trilyon Fransız frankı gerektiğini gözledi. Oysa, Fransa o aşamada ne o kadar askeri tekrar silah altına çağırabilir, ne de o parayı bu davaya harcıyabilirdi.

İstanbul'da o sıralarda Yüksek Komiserlikler kurulmuştu. General d'Esperey İstanbul'un işgal idaresine ikinci bir otoritenin karıştırılmasına karşı olmakla beraber, 30 Mart 1919'da İstanbul'a gelen Fransız Yüksek Komiseri Albert Defrance (1860-1936) adlı diplomatla ilişkilerini nezaket çerçevesinde yürütecekti. Amiral Calthorpe ve Kont Sforza da Yüksek Komiserliklere atanmışlardı. Amerika Birleşik Devletleri Doğu Akdeniz filosunun başkomutanı olan Amiral Mark Lambert Bristol (1868-1939) Amerikan Yüksek Komiseri olmuştu.

Müttefik İşgal Kuvvetlerinin başkomutanlığı altında 3 Aralık 1918'de Londra'da kabul edilen bir anlaşmaya göre şöyle olacaktı:

İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetleri kabul ederler ki: Avrupa Türkiye'sinde bulunan İngiliz kıtaları ve bu kıtaların kumandanı olan general, General Franchet d'Esperey'in emrinde olup, General Milne'nin kıtaları Kafkaslara veya daha başka bir yere yollanabileceğinden -o takdirde- General Franchet d'Esperey'in emrinde olmayacaklardır.⁵

4 Ibid., ss. 244-245.

5 FO 406/41, 2 Şubat 1919, s.15. Savunma Bakanlığından Dışişleri Bakanlığına.

Anlaşmada sözü edilen "Avrupa Türkiyesi" Boğazları da kapsıyor olmalıydı. Oysa, Türkiye'deki İngiliz kumandanlığı bu anlaşmayı daha değişik yorumladı. Buna göre, General d'Esperey Türkiye sınırları dışındaki Balkan ülkelerinde bulunan Müttefik kuvvetlerinin komutanıydı. Böyle olunca da, General Milne Boğazları, Karadenizin güney kıyılarını da Transkafkasyayı kontrollerinde bulunduran Müttefik kıtalarının komutanı olmalıydı. İngiliz Genelkurmay Başkanı Mareşal Sir Henry Wilson "Ama" diyordu, "Franchet d'Esperey bu yakınlarda İstanbul'a giderek orada başkumandan gibi davranma eğilimleri gösteriyor."⁶

4 Kasım 1918'de General d'Esperey İngiliz Genelkurmay Başkanıyla Paris'te görüşür. Bu görüşmeden Sir Henry Wilson anılarında şöyle söz edecektir:

D'Esperey Milne'yi tamamen aradan çıkarıp, Milne'nin komutasında olan Şişko Wilson'la (Tuğgeneral Sir H.F.M. Wilson) çalışmak istiyor. Ben buna her zaman karşı çıkmışım. Ben de kendisine İstanbul'da İngiliz varlığını hissettirmeye kararlı olduğumuzu, bunun için de İstanbul'daki askeri gücümüzü arttırmak üzere Batum'dan asker çektiğimizi söyledim. Kendisine İstanbul'a gidişinin Sofya'ya giden bir tren yoluna, Varna ve Köstence'ye de yakın bir yerde bulunmak nedeniyle olduğunu hatırlattım. Ayrıca, General'e savaşta Fransızların Bulgarları bizim de Türkleri yenmiş olduğumuzu yeniden hatırlattım.⁷

İngilizler kendi askerlerinin General Milne'nin komutası altında kalmasında ısrarlıydılar, ama Fransız ve İtalyan kıtalarının General d'Esperey'in kumandanlığında olmalarına bir itirazları yoktu.⁸ İngilizler bu konuya sadece ulusal gurur ve prestij açısından değil, bir hak, bir ehliyet olarak bakıyorlardı. Osmanlı barışının askeri yükümlülüklerinin yerine getirilmesine gözcü atanan İngilizlerdi. İngiliz İmparatorluk kuvvetleri yanısıra Fransızların da katıldığı Gelibolu savaşları dışında, Türklerle yalnız İngilizler savaşmışlardı. Ayrıca, Türkiye'deki İngiliz askerlerinin sayısı Fransızlarınkinden çok fazlaydı. Bu görüşler karşı-

6 C.E. Calwell, *Field Marshal Sir Henry Wilson* 2 cilt (Londra: Cassell and Co. Ltd., 1927) 1:226.

7 *Ibid.*, s.227.

8 FO 406/43, 10 Aralık 1919, s.1. Dışişleri Bakanlığından Kraliyet Hukuk Müşavirliğine.

sında General d'Esperey'in konumu bir süre daha açıklığa kavuşmıyacaktı.

Başkomutanlık sorunu 1920'nin Mart ayında İstanbul'un ikinci kez resmi işgali sırasında yeniden alevlendi. Paris Barış Konferansının Yüksek Konseyi İstanbul'un resmen işgalini kararlaştırdığında Lord Curzon'a General d'Esperey'i görevden aldırıp yerine bir İngiliz generali getirmek için iyi bir fırsat çıkmıştı. Lord Curzon'a göre:

İstanbul özellikle İngiliz askeri kumandasına ayrılmış bir sahadır. Dün İstanbul'un askeri işgali sırasında işgal kuvvetlerinin büyük bir kısmı Fransız değil, İngilizdi. Aldığım bilgilere göre, Fransız ve İtalyanlar işgale hemen hemen hiç yardımcı olmamışlar, böylece tüm sorumluluğu İngilizler'e bırakmışlardı... General Franchet d'Esperey sık sık İstanbul'dan ayrılmaktadır. Kritik dönemlerde şehre gelip diğer zamanlarda askeri sorumlulukların tümünü yüklenen İngiliz kumandanını başkomutan olarak kabul etmemesi hoş görülemez.⁹

Lord Curzon'un o zamana dek Fransız generalinin görevden alınmasını istememesinin tek nedeni, d'Esperey'in Müttefik Doğu Ordularının Başkumandanı oluşuydu. Müttefikler bu orduyu, şayet işgal sırasında Türkler'den silahlı bir direniş gelecek olursa, İstanbul'a saldırtmayı planlamışlardı.

Üç Müttefik Yüksek Komiseri işgali gerçekleştirme planları yaparken, General d'Esperey işgalin subaylardan oluşan bir Müttefik Komisyonunca yürütülmesini önerdi. Oysa, Karadeniz Ordusunun kumandanı olan General George Milne, Türkiye'deki işgal kuvvetleri başkumandanlığın İngilizler'e ait olduğunu iddia ettiği için, resmi işgal İngilizler'in komutası altında gerçekleşti. General Milne Osmanlı Harbiye Nazırlığını, Posta ve Telgraf İdaresini İngiliz askerlerine işgal ettirdi. Bunun üzerine, General d'Esperey, Fransız Yüksek Komiseri Defrance'ı İngilizlerin bu tutumunu protesto etmeye ikna etti. Defrance, İngiliz Yüksek Komiserine Müttefikler arasında 3 Aralık 1918'de varılan anlaşmaya göre Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarındaki Müttefik İşgal Kuvvetleri Kumandanlığının Müttefik Kuvvetler Başkumandanına, yani General d'Esperey'e ait olduğunu hatırlattı. Bütün bunlara rağmen, Fransız generali Müttefik komutasının İngiliz otoritesine geç-

9 FO 406/43, 17 Mart 1920, s.17. Curzon'dan Paris'te Derby'ye.

mekte olduğunu ve Fransızların hiçbir çıkarı olmadan İngiliz politikasına âlet edildiklerini anlamıştı.¹⁰

1920'nin Mart ayı başlarından itibaren İngilizler de General d'Esperey'den şikâyetçiydiler. General 122. Fransız Bölüğünü ve iki müfrezeyi General Wilson kumandasındaki Müttefik kuvvetlerden ayırmış ve kendi emrine almıştı. Müttefik de olsalar, General d'Esperey Fransız askerlerinin yabancı bir kumandan emrinde olmasını onaylamadığını açıkça göstermişti. Üstelik d'Esperey bütün Fransız taburlarına herhangi bir kriz başgösterdiğinde yalnızca kendisinden emir alacaklarını bildirmişti. General d'Esperey bütün bunlarla da yetinmiyerek, Osmanlı gazetelerine bir demeç vermişti. Buna göre, Paris'teki Yüksek Konsey Fransız görüşünü benimseyerek İstanbul'un Türkler'de kalmasını kabul etmişti.¹¹ Amiral Calthorpe Fransızların bu tutumunu eleştirdi.

Fransızlar Müttefikler arasında sanki sadece onlar Müslümanların çıkarlarını koruyormuş gibi bir hava yaratmak gayreti içindeler. İstanbul'un Türkler'de kalması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmaması için yalnız kendileri çaba gösteriyor görünümünü vermek istiyorlar.¹²

Fransa ve İngiltere başkomutanlık sorununa nihayet şöyle bir çözüm getirdiler: 5 Nisan'da General d'Esperey geri çekildi ve yerine General Nayral de Bourgon (1862-1949) atandı .D'Esperey Müttefik Doğu Orduları Başkumandanlığından resmen Aralık 1920'de azledildi. General Charles Harington (1872-1940) atandı. İngiliz Genelkurmay Başkanı Mareşal Wilson Fransızlara General Harington adına - general o makamda kaldığı sürece - İngiliz ve Fransızlar arasında bir sütünleşme olmayacağına dair söz verdi.¹³

Bütün bu sorunlara rağmen, İngilizler Müttefiklerin sağlam bir dayanışma içinde oldukları izlenimini vermeğe gayret ediyorlardı. Oysa, Türkiye'deki Amerikan askeri kaynakları bu gayretin gerçekleri yansıtmadığını biliyorlardı. Amerika Birleşik Devletleri Deniz Kuvvetlerinden bir komutan Amerikan Dışişleri Bakanına şöyle bir rapor yollamıştı:

10 Azan, *Franchet d'Esperey*, ss.256-257.

11 FO 371/5202, 5 Mart 1920. "İngiliz Dışişleri Bakanlığının Londra'daki Fransız Büyükelçisine İngiliz ve Fransızlar arasındaki sirtüşmeler adıyla yazılan yazı."

12 FO 406/41, 6 Mayıs 1919, s.13. Calthorpe'dan Curzon'a.

13 FMA (Fransız Askeri Arşivi) 20N1110 C41/1 Dos.1, 27 Eylül 1920 tarihli gizli telgraf.

İngiliz görevliler Fransa ile aralarında hiçbir kopma olmadığını vurguluyorlar. Onlara göre, her iki ülke Türkiye'deki hedefleri ve davranışları doğrultusunda birlik ve beraberlik içindeymiş. Bunun aksini savunan demeçler Türklerin yalanlarından ve düzenbazlıklarından kaynaklanıyormuş. İngilizler, "Türkler ilke olarak Müttefiklerin arasını açmaya çalışırlar, önce birine yaklaşırlar sonra da onu ortada bırakırlar. Geçmişte ancak bu yöntemle hak ettikleri cezalardan kurtuldular. Şimdi de Avrupalılar arasındaki rekabet ve kıskançlıktan yararlanarak Barış Anlaşmasından kendilerine verilecek hükmü hafifletmek istiyorlar," diyorlar. Fransız büyükelçiliğinden bir görevli geçenlerde bana istihbarat ajanlığı yapan bir Türk'e şöyle demiş: "Türkiye'de İngiliz ve Fransızların arası hiç de iyi değil, hattâ Suriye dışında bile." Anadolu'nun iç kısımlarında görevli hemen her İngiliz kontrol subayı bizlere gizlice şöyle yakınıyorlar: Türkiye'nin her yanında Fransızlar bizim aleyhimize bulunuyorlar. İngiliz düşmanlığını körüklüyen propagandaya her yerde rastlıyoruz. Fransızlar açıkça Türkiye'nin siyasal ve toprak bütünlüğünü koruma amacını güden Ulusçu Hareketi destekliyorlar. Biz ise bu harekete sessizce karşı çıkıyoruz. Onlar politikalarını ilân ettiler - bizimse bir politikamız bile oluşmuş değil. Fransızlar Türkler'e karşı dostça yaklaşıyor ve Türkler de onlara ayrıcalıklı davranıyorlar. Bizler için böyle birşey söz konusu değil. Bizim kontrol altında tuttuğumuz bölgelerde Fransız görevliler - ki bu bölgelerde bulunmaya hiçbir hakları yok - Ulusçu subaylarla yemek yiyip, sosyal etkinliklere katılıyorlar. Bizler böyle muamele görmüyoruz.¹⁴

Küçük rütbeli İngiliz subayları durumdan yakınırken, İstanbul'daki yüksek rütbeli İngilizlerin Türkler'e bakış açıları son derece açıktı. Onlar, Türkiye ile İngiltere arasında hâlâ bir savaş hâlinin varlığını savunuyorlardı. Örneğin, resmi işgalden sonra Osmanlı Âyân üyesi Çürüksulu Mahmut Paşa (1865-1930) İngilizlerce tevkif edilmişti. İngiliz Yüksek Komiseri Paşanın dokunulmazlık ilkesine aykırı olarak niçin tevkif edildiğini sorduğu zaman General Milne'den aldığı yanıt, "Paşa barış koşullarına direnen bir örgütün üyesidir ve biz bu örgütü

14 U.S. Records 867.00/1073, 20 Aralık 1919. USS Chatanooga gemisinin kumandanından Dışişleri Bakanına.

ortadan kaldırmağa kararlıyız. Aramızda savaş hâlâ devam ettiği sürece bu davranış siyasal içerikli sayılamaz,"¹⁵ olmuştu.

Amiral Bristol'e ulaşan haberlere göre, İstanbul'da birçok ulusçu İngiliz tevkiflerinden kaçmak için İtalyan savaş gemilerine sığınmışlar ve İtalyanlar bu kişileri kendi bölgelerinden geçirerek Anadolu'ya göndermeğe hazırlanıyorlardı.¹⁶

Resmi işgalden sonra Müttefiklerin kurduğu idari mekanizma da birçok sorunlar yaratacaktı. Bu sorunlar kontrol komisyonlarına başkan atamaktan İstanbul'un askeri kumandasına dek uzayıp gidiyordu. General Milne her kontrol komisyonunun başına bir İngiliz subayın atanması gerektiğini savunuyor, Fransız ve İtalyanlar ise buna karşı çıkıyorlardı. Fransız ve İtalyanlar kontrol komisyonlarındaki her Müttefik temsilciye eşit söz hakkı verilmesini istedikleri gibi, bir İngiliz subayınca yönetilmeyi de reddediyorlardı. Sonunda, Yüksek Komiserler Osmanlı Harbiye ve Bahriye Nezaretlerinin ve Posta-Telgraf İdaresinin kontrollerinin Müttefikler-arası komisyonlarca yürütülmesinde anlaşıldılar.¹⁷ Gene de bu Müttefikler-arası komisyonlarda önde gelen subay bir İngiliz olacaktı. Örneğin, Albay Shuttleworth (1876-1948) Osmanlı Harbiye Nezaretinin kontrolüyle görevlendirilmiş ve kendisine "Kumandan-Albay" gibi heybetli bir de sıfat verilmişti. Bu kontrol bürosunda biri Fransız diğeri de İtalyan olmak üzere iki albay daha vardı. Binbaşı Charles Taylor da Osmanlı Genelkurmayına kontrol subayı olarak atanmıştı.¹⁸

İngilizler Osmanlı Harbiye Nezareti Kontrol Komisyonu sürekli olarak bir İngiliz subayının başkanlığında kaldığı sürece, diğer kontrol komisyonlarının başkanlıklarını Müttefikleriyle paylaşmağa razı olmuşlardı. Fransızlar General d'Esperey'i görevden uzaklaştırınca İngilizler onlara bazı ödünler vermek zorunda kaldılar. İngilizler işgal başkomutanlığının yerine yerel komutanlıklar kurulmasını öneriyorlardı. Fransızlar ise, İstanbul'un idaresinin sivillerce yürütülmesinden yanaydılar. Mareşal Wilson, İstanbul'da Müttefik askeri başkomutanı İngiliz olduğu sürece komuta kademesinin sıfatı ne olursa olsun itiraz etmeyeceğini

¹⁵ FO 371/5090, 20 Nisan 1920.

¹⁶ U.S. Records, 867.00/1176, 19 Mart 1920.

¹⁷ FO 406/43, 24 Mart 1920, s. 253. Amiral Sir John de Robeck'den Curzon'a.

¹⁸ Charles C. Taylor, "Many Happy Returns," (daktilo MS) (Oxford: Oxford University, St. Antony's College, Middle East Centre Library, n.d.), ss.106-107.

bildirdi. Müttefik askerlerinin güvenliği için alınacak alışılmış askeri önlemlerin dışında başkumandanın yapacağı işler hakkında Yüksek Komiserler karar mercii olacaktı. Fakat, General Milne kendisine sivil yetkililerin emir vermesini kabul etmiyerek Genelkurmay başkanına karşı geldi.¹⁹ Bir askeri diktatör rolü oynamak isteyen General Milne'nin bu davranışı, İngiliz Dışişleri ve Savunma Bakanlıklarını "İstanbul üzerindeki İngiliz planlarını dışa vuracağından dolayı"²⁰ rahatsız etmişti. Generalin geri çekilmesinde en büyük etken bu tutumu oldu.

Sonunda, Fransız hükümeti Müttefik birliklerinin (30.000 İngiliz; 18.000 Fransız; 2.000 İtalyan) bir tek komutana bağlı olması ilkesini kabul etti. 1920 Haziranından itibaren Fransızlar İstanbul'da İngiliz hükümlerini kabul etmiş oluyorlardı. 7 Kasım 1920'de Müttefik Doğu Orduları Başkumandanlığı kaldırılıyor ve yerine Yüksek Komiserliklerin yansın İstanbul İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı kuruluyordu. Bununla beraber, 1920 yılının sonlarında başlayan Beyaz Rus göçü Müttefiklerin idari ve askeri sorunlarını daha da arttıracaktı.

1945 yılında yayınlanan anılarında Sir Nevile Henderson (1882-1942), İngiliz diplomatı ve 1922-1924 yıllarındaki İngiliz Yüksek Komiseri, 1922 yılındaki sorunları (yani, Yunan ordusunun hezimete uğramasını, Türk ordusunun İzmir'e girişini, ve Çanakkale'de Müttefiklerince yalnız bırakılan İngiliz birliklerinin Türklerce tehdit edilmesini) Fransız Başbakanı M. Poincaré'nin Ankara hükümetiyle 1921 yılında yaptığı barış anlaşmasına atfetmişti.²¹

Sonuç olarak, bir İngiliz diplomatı, Yunan, dolayısıyla Müttefik yenilgisini, Türklerin örgütlenmesine, düşmanı ülkelerinden atma konusundaki kararlılıklarına, Mustafa Kemal Paşa gibi şahsında askerlik-diplomasi ve sivil idareciliğin en yüksek yeteneklerini birleştirmiş bir liderin varlığına değil, 1940'lı yıllarda bile hâlâ Fransızların ittifaka "ihanetlerine" bağlıyordu. Bu görüşü tüm düşünen İngilizlerin görüşü olarak ortaya atamayız, ama Armstrong, Nicolson, Ryan, Curzon, ve Lloyd George gibi Osmanlı sorunuyla yakından uğraşmış olan İngiliz bürokrat ve devlet adamlarının da Fransızları her fırsatta suçlamış oldukları bir gerçektir. Ne var ki bu suçlamalardaki haklılık payını teslim

19 FO 406/43, 14 Haziran 1920, ss. 413-416.

20 Ibid., s.414.

21 Sir Nevile Henderson, *Water Under the Bridges* (Londra: Hodder and Stoughton, 1945), s.104.

etmek gerekir. Fransız ve İtalyanların ittifakın kurallarına uymayışlarının direnişci Türklerin başarısında büyük bir payı vardır. Öte yandan, Birinci Dünya Savaşı ertesinde hâlâ emperyalist bir güç olan İngiltere'nin özeleştiriye başlamadığı gibi temsilcilerinin anılarında savaş galibi olarak girdikleri bir ülkeden zorla çıkarılmalarının verdiği burukluk gözlenir.